

En el centenari de la publicació de l'*Aforística Mèdica Popular Catalana* d'Oleguer Miró i Borràs

Josep-Eladi Baños¹ i Elena Guardiola^{1,2}

¹ Departament de Farmacologia i de Terapèutica, Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), Bellaterra. ² Unitat d'Informació i Documentació Mèdica, Departament d'Investigació i Desenvolupament, Q. F. Bayer, Barcelona.

Antecedents

Els darrers anys del segle XIX veieren un interès creixent per l'afirmació de la cultura pròpia a les terres catalanes. Aquest moviment, representat en l'*alta* cultura amb el nom de Renaixença, tingué tanmateix un desenvolupament important en l'àmbit popular i impregnà l'esperit de gran part de les persones il·lustrades de la societat catalana de l'època. Aquesta dedicació al que podríem anomenar *cultura popular* tingué un especial ressò en una de les seves manifestacions etnològicament més interessants: els refranys. Aquest no fou un fenomen exclusiu de Catalunya. A altres contrades de l'estat espanyol també hi hagué un elevat interès pel que aleshores rebia l'etiqueta de folklorisme i que perdurà durant llarg temps. Un dels seus màxims conreadors fou José María Sbarbi qui introduí per primera vegada el terme *paremiologia* per referir-se a la part de la lingüística dedicada a l'estudi dels refranys. Sbarbi fou l'autor d'una important recopilació, *El refranero general español* [...]; els seus deu volums (1874-1878) recolliren moltes obres d'interès paremiològic¹.

A Catalunya no tinguérem un autor de la importància de Sbarbi durant el segle XIX. Però seríem injustos si no recordéssim la figura de Sebastià Farnés (1854-1934), autor d'una monumental *Paremiologia catalana comparada*² que no començà a publicar-se, coses del país, fins l'any 1992 després de romandre inèdita en fitxes dins de 154 carpetes durant molts anys. Aquest fet no vol dir que durant l'època no hi hagués un veritable interès pel tema. Només cal fullejar l'interessant *Assaig: de: bibliografia paremiològica: catalana* d'Antoni Bulbena i Tosell³, per adonar-se del gran nombre d'obres amb refranys dins la literatura catalana de l'època. Hi havia però una llarga tradició, ja que poden trobar-se refranys catalans en textos del segle XIV⁴. Com és lògic, la presència de parèmies dedi-

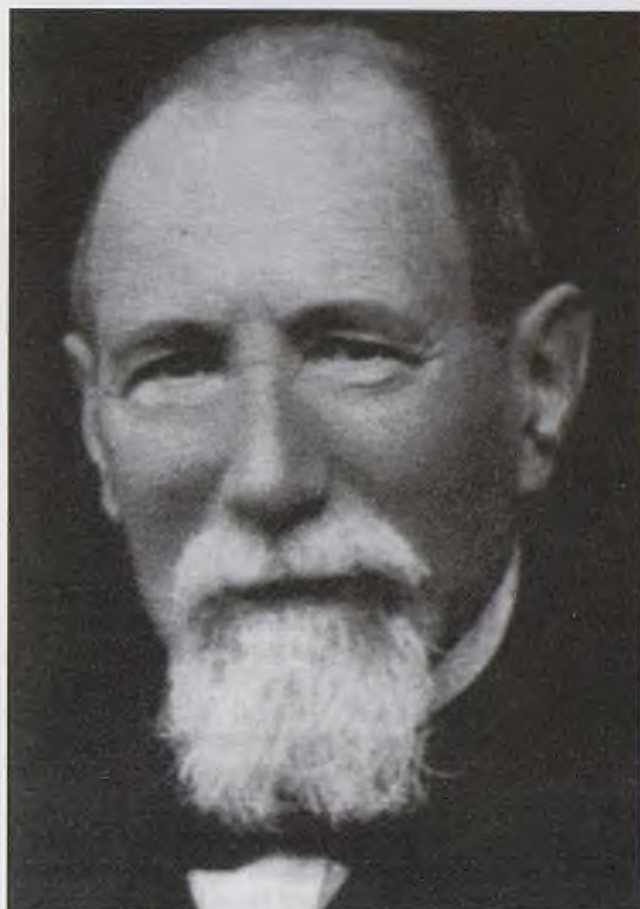

FIGURA 1. Oleguer Miró i Borràs (1849-1926)

cades a aspectes sanitaris o mèdics és freqüent durant tot aquest temps. Nogensmenys, el primer recull del que podríem anomenar *paremiologia mèdica* no arriba fins l'obra d'Oleguer Miró (1849-1926).

La paremiologia mèdica catalana

La utilització de refranys mèdics fou un fet constant des de la publicació dels aforismes hipocràtics. L'èxit d'aquests és evident, ja que permetien recordar un consell d'interès mèdic de forma curta i sovint rimada. Les traduccions dels esmentats aforismes foren editades una i una altra vegada al llarg del segle i arribaren fins el XIX⁵. Cal recordar, en el cas de la medicina catalana, l'obra afo-

Correspondència: Dr. Josep-Eladi Baños
Departament de Farmacologia i de Terapèutica, Facultat de Medicina,
Universitat Autònoma de Barcelona,
08193 Bellaterra (Barcelona)
Tel. 93 581 19 64
Fax 93 591 29 86
Adreça electrònica: JosepEladi.Banos@uab.es

FIGURA 2. Portada de l'Aforística Médica Popular Catalana, l'obra cabdal d'Oleguer Miró

ística d'Arnau de Vilanova escrita cap el 1300, comentada per Joaquim Carreras i Artau en el pròleg del recull dels seus escrits mèdics⁶. Tampoc podem oblidar esmentar la primera obra de paremiologia mèdica publicada en castellà, *Medicina española contenida en proverbios vulgares de nuestra lengua* [...], escrita per Juan Sorapán de Rieros i publicada el 1616⁷. Durant l'època de la Il·lustració la paremiologia, tant mèdica com no, fou atacada al considerar-la més com a superstició que com a ciència real⁸. Nogensmenys, es publicaren notables reculls en català com *Tractat d'adages i refranys valencians* (1733) de Carles Ros, *Preceptes, elegàncies, calendes i frases que s'ensenyen en les escoles de gramàtica de la província de S. Francesc de Mallorca* (1752) de Miquel Burguera o *Rondalla de rondalles* (1767) de Lluís Galiana, entre d'altres⁹.

Al segle XIX, el Romanticisme permeté la recuperació de tot aquest folklorisme i va rebrotar un renovat interès pels refranys. En obres mèdiques de l'època, com el *Prontuario médico-práctico* (1828) de Manuel Casal¹⁰, els *Aforismos de toxicología* (1846) de Pere Mata¹¹ o la secció d'*Aforismatología del Curso de patología general, basada en el principio individualista o unitario* (1883-1889) de Josep de Letamendi¹², entre d'altres, es recullen un gran nom-

747. Qui té salut y llibertat, està ric y no ho sab.
748. No's conèxen be y salut, fins a tant que s'han perdut.
Bòn astre es en quatre còses: sanitat, è bòn sèyn, è compliment de volentat, è amor de la gent. (JA-FUDA.)
Dos còses nòbles conèx hòem trò (fins) que les pèrt: salut è jovent. (Id.)
Ab la amargor de la malaltia conèx hòem la dolçor de la sanitat. (Id.)
- Cast. El que goza de salud y libertad, sin saberlo es rico de verdad.
La libertad y salud, es prenda de gran valiu.
- Fran. Qui n'a santé, n'a rien.
Demandez à un malade s'il veut la santé.
Qui a santé et liberté, est plus riche qu'il ne s'en doute. (PEPRATX)
On n'apprécie le bien et la santé, que lorsqu'on les a perdus. (Id.)
- Ital. Chi ha la sanità, è ricco, e se no'l sa.
Fuggi quel piacer presente, che ti da un dolor futuro.

FIGURA 3. Reproducció d'una pàgina de l'Aforística Médica Popular Catalana

bre d'aforismes mèdics, sovint inventats per l'autor com a regla mnemotècnica per recordar més fàcilment els conceptes exposats. Altres autors, com Narcís Fages de Romà, que publicà *La higiene rural o regles de sanitat a l'ús del homes del camp* (13) el 1888, havien ja mostrat interès en el camp de la paremiologia. Hem d'esperar, però, fins a finals del segle per disposar d'una obra cabdal en el món de la paremiologia mèdica catalana.

L'Aforística Médica Popular Catalana

El 27 de setembre de 1898 Oleguer Miró i Borràs (Figura 1) llegia el discurs d'inauguració de la Societat Médico-Farmacèutica dels Sants Cosme i Damià¹⁴. Aquest discurs fou inclòs posteriorment al llibre que publicà dos anys després sota el nom complet d'*Aforística mèdica popular catalana confrontada ab la de altres llengües*¹⁵. Aquesta fou l'obra cabdal del seu autor, un metge-escriptor que tingué una llarga activitat dins el món cultural de la Catalunya de finals del XIX i principis del XX. Val a dir que la preparació de l'*Aforística* li portà gairebé vint-i-cinc anys de dedicació¹⁵.

L'*Aforística* és un volum de 475 pàgines publicat a

Manresa per la impremta d'Anton Esparbé i acabat d'imprimir el 24 de juliol de 1900 (Figura 2). Té dues parts clarament diferenciades, una introducció anomenada *Discurs-pròleg*, en referència al discurs llegit en les circumstàncies ja esmentades, i un recull de 1.037 parèmies. És difícil destacar una part sobre l'altra. La primera és un important assaig de paremiologia mèdica difícilment comparable a res del que s'havia escrit fins aleshores en català i, fins i tot, en qualsevol altra llengua. La segona és el resultat de la complicada tasca de recollir les parèmies i de buscar el seu equivalent en altres llengües com llatí, castellà, francès, anglès, alemany o, fins i tot, danès o àrab (Figura 3). En català, és difícil trobar qualsevol obra de paremiologia comparada similar a la d'Oleguer Miró fins l'aparició de l'obra de Sebastià Farnés ja comentada.

La importància paremiològica de l'obra de Miró i Borràs es deu a diverses raons. En primer lloc, suposa el primer assaig en català sobre aforística mèdica i és un excel·lent referent per conèixer què havia succeït en aquesta àrea literària des de l'aparició de l'obra hipocràtica. En segon, conté la recopilació de parèmies mèdiques més important de les llengües peninsulars; a tall d'exemple, la primera apareguda en castellà no arribà fins el 1936 amb la publicació de *Refranes de medicina o relacionados con ella por el pueblo [...]* del també metge i paremiòleg Antonio Castillo de Lucas¹⁶. En tercer lloc, i pel que sabem, no hi ha cap altre recull ampli específic de refranys mèdics en català des d'aleshores. És, per tant, una obra única.

Finalment, una queixa. Mentre l'obra esmentada de Castillo de Lucas ha estat reeditada des de la seva publicació original, la de Miró i Borràs només ha conegut una primera edició, ja fa cent anys. En un temps de recuperació de tantes coses, no ha arribat el moment d'una nova edició de l'obra que la posi a disposició de les noves generacions?

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Sbarbi JM. El Refranero general español, parte recopilado, y parte compuesto. Madrid: Imprenta de A. Gómez Fuentesnebro, 1874-1878 [Obra de deu volums, de la que hi ha una edició facsímil publicada l'any 1980 -Madrid: Atlas-].
2. Farnés S. Paremiologia catalana comparada. Vol 1. Barcelona: Columna, 1992 [Fins avui s'han publicat set volums en una magnífica edició a cura de Jaume Vidal Alcover, Magí Sunyer i Josep Lluís Savall. Encara manquen alguns volums més per publicar].
3. Bulbena Tosell A. Assaig de bibliografia paremiològica catalana. Barcelona: Llibreria Antiga & Moderna, 1915.
4. Conca M, Guia J. Els primers reculls de proverbis catalans. Biblioteca de cultura popular Valeri Serra i Boldú, vol 7. Barcelona: Ajuntament de Bellpuig, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
5. Hipòcrates. Aforismos. Noctulabium, vol 5. Barcelona: Editorial Alta Fulla 'Mundo Científico', 1986 [Es tracta d'una edició facsímil de l'obra Aforismos de Hipòcrates, en la versió de Manuel Casal i Aguado, publicada a Madrid el 1818. Té un interessant pròleg de José Luis Peset].
6. Vilanova A de. Obres catalanes. Volum II: Escrits mèdics. Barcelona: Editorial Barcino, 1947 [Edició a cura de Miquel Batllori amb un pròleg de Joaquim Carrer i Artau].
7. Sorapán de Rieros J. Medicina española contenida en proverbios vulgares de nuestra lengua. Muy provechosa para todo género de estados, para filósofos y médicos, para teólogos y juristas, para el buen regimiento de la salud y más larga vida. Biblioteca Clásica de la Medicina Española, vol 16. Badajoz: Editorial Universitas, Facultad de Medicina de la Universidad de Extremadura, 1991 [És una edició facsímil de la princeps de 1616. El pròleg, sobre la vida i obra de l'autor, és d'Antonio Castillo de Lucas].
8. Feijoo B. La fiabilidad de los adagios. En: Cartas eruditas y curiosas. Madrid: Ibarra, 1742-1760 [Els autors han consultat la reproducció d'aquest article present a l'obra citada de Sbarbi, vol 9, pàgines 105-119].
9. Conca M, Guia J. L'ús dels termes paremiològics en la història de la literatura catalana. Els Marges 1993 Juny; 48: 23-53.
10. Casal M. Prontuario médico-práctico. Madrid: Ortega y compañía, 1828.
11. Mata P. Aforismos de toxicología. Madrid: Imprenta de Higinio Reneses, 1849.
12. Letamendi J de. Curso de patología general, basada en el principio individualista o unitario. Madrid: E. Cuesta, 1883-1889.
13. Fages de Romà N. Higiene rural o reglas de sanitar a l'ús dels homes del camp. Figueres: Imp. L. Miègeville, 1888.
14. Gasol JM. L'erudit. A: Arderiu J, Calbet JM, Corbella J, Cornet R, Gasol JM, Rotllan A, et al editors. Oleguer Miró i Borràs (1849-1926). Un erudit metge manresà. Manresa: Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut de Manresa, Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 1998; 87-112.
15. Miró O. Aforística mèdica popular catalana confrontada ab la de altres llengües. Manresa: Imprempta d'Anton Esparbé, 1900.
16. Castillo de Lucas A. Refranes de medicina o relacionados con ella por el pueblo, seleccionados, con breves notas de las colecciones paremiológicas de Rodríguez Marín y el Maestro Correas por el doctor Antonio Castillo de Lucas añadense al final los refranes que publicó en 1616 el doctor Sorapán de Rieros. Madrid: Imprenta Yagües, 1936.

Nota d'agraïment. Els autors volen agrair a Maria Conca la revisió del mecanoscrit i a l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut de Manresa l'obsequi de l'obra Oleguer Miró i Borràs (1849-1926). Un erudit metge manresà.